

Polariseren godsdienstige tegenstellingen de Amerikaanse politiek?

Hans Krabbendam, Roosevelt Study Center, Middelburg

De voormalige baptistenpredikant Mike Huckabee, de Republikeinse gouverneur van Arkansas en kortstondig presidentskandidaat, merkte in zijn campagnebiografie op: 'Ik zie een groeiende polarisatie in onze samenleving. Soms lijkt het alsof we ons bewegen in de richting van een meer deugdzame cultuur, op andere momenten zou ik zweren dat we op weg zijn naar uiterste chaos... Mensen groeien steeds meer uit elkaar en vinden het steeds moeilijker om een tussenpositie in te nemen.' Als oorzaak van deze polarisatie ziet hij twee tegengestelde wereldbeschouwingen: 'De ene plaatst de mens in het centrum, de ander plaatst God in het centrum. De twee zijn absoluut onverzoenbaar. Er kan geen consensus bereikt worden omdat de twee kanten niet eens een basisovereenkomst hebben die het begin van een discussie kan zijn.' Hij ziet die twee kampen vertegenwoordigd in de Republikeinse en Democratische partijen. En hij is niet de enige. Aan de andere kant van het politieke spectrum toonde onderzoeksjournaliste Michelle Goldberg zich bezorgd over de toenemende tegenstelling in haar land tussen progressieven en conservatieven (waaronder zij veel christenen rekent). Zij vreest een machtsgreep van orthodoxe christenen die een einde maakt aan moderne verworvenheden en andersdenkenden marginaliseert, en roept op om het tij te keren.

Hebben Huckabee en Goldberg gelijk? Groeit Amerika steeds verder uit elkaar en heeft deze polarisatie een religieuze oorzaak? Is er sprake van een steeds ernstiger wordende tweedeling tussen gelovigen en ongelovigen? Het is niet zo moeilijk om tegenwerpingen te bedenken tegen de interpretaties van Huckabee en Goldberg. Immers, een verkiezingsstrijd stimuleert altijd het denken in tegenstellingen en als politicus heeft Huckabee een scherp profiel nodig. Beide auteurs negeren de verscheidenheid binnen politieke partijen en onderschatten de andere scheidslijnen in de bevolking die gebaseerd zijn op inkomensverschillen, sociale positie, opleiding, huidskleur of regio. Standpunten over het milieu, de oorlog in Irak en armoedebestrijding, lopen kriskras door allerlei groepen heen. Dat zou Goldbergs angst moeten relativeren. Zij overschat de macht van het zogenoemde 'christelijk nationalisme', ziet de onderlinge verdeeldheid van die groep en de tegenkrachten in de Republikeinse partij over het hoofd. Toch valt polarisatie niet te ontkennen.

Kloof

Tekenen van toenemende tweedeling van de Amerikaanse samenleving zijn overal te vinden. De kloof tussen rijk en arm wordt breder, evenals tussen burgers en illegale immigranten. In het Congres neemt de partijdiscipline toe. In 1972 volgde 34 procent van de afgevaardigden in het Congres de partijlijn, tegenwoordig ligt dat percentage dicht bij de 90 procent. Op zich hoeft deze trend niet te duiden op middelpuntvliedende krachten, want beide partijen kunnen zich op het centrum richten, maar bij controversiële beslissingen is een compromis lastiger te bereiken. Opinieleiders bespeuren twee naties in Amerika, één rood (republikeins) en één blauw (democratisch) corresponderend met een behoudend en vooruitstrevend deel van de bevolking en bedenken wat daar de gevolgen van zijn en of er iets valt bij te sturen. De vraag is nu of godsdienstige scheidslijnen deze politieke polarisatie in Amerika heeft veroorzaakt.

Het antwoord op deze vraag is ook buiten Amerika van belang. De godsdienstigheid van Amerikanen is een groot verschil met seculier Europa en de toenemende spanningen in de wereld zijn deels religieus van aard. Vaak wordt de invloed van religie gelijkgesteld aan conservatisme. De hoop is dat terugdringing van godsdienst uit het publieke domein tot een vermindering van tegenstellingen zou leiden. Voordat we een conclusie kunnen trekken moeten we eerst kijken of het een nieuw verschijnsel is, hoe de scheidslijnen lopen en in welke richting de ontwikkeling verloopt. Een historische aanloop is nodig omdat elke polarisatie een reactie is op eerdere trends, die als ongewenst of gevaarlijk worden gezien.

Republikeinen binden de christelijke kiezer

Het verschijnsel van religieuze tegenstelling in Amerika is niet nieuw. Het was niet de bedoeling van de grondleggers van het Amerikaanse staatsbestel om met de institutionele scheiding tussen kerk en

staat het geloof uit het publieke leven te bannen. Zij hadden juist hoge verwachtingen van de kerken om de burgers verantwoordelijkheidsgevoel en goed gedrag bij te brengen. Vanaf het begin van de Amerikaanse staat hebben godsdienstige thema's zoals vrijheid van godsdienst, handhaving van de zondagsrust, een verbod op polygamie, afschaffing van de slavernij en bijbelonderwijs op openbare scholen de politieke agenda beheerst. Vooral in de negentiende eeuw toen evangelische christenen de toon aangaven in Amerika. Vrijheid van godsdienst en toenemende immigratie stimuleerden de diversiteit in opvattingen en religieuze instellingen. Religieuze polarisatie in dit tijdvak was zichtbaar in de strijd voor of tegen de slavernij en in de behandeling van niet-protestanten.

Kerkgenootschappen gaven hun steun aan één van de politieke partijen. De meeste rooms-katholieken waren immigranten en stemden op de Democratische Partij, die beter voor hun rechten opkwam dan de Republikeinse. Pas in de jaren 60 van de twintigste eeuw werden katholieken volwaardige burgers. De verkiezing van John F. Kennedy geldt als de voltooiing van hun emancipatie. Hij kon overigens winnen omdat hij zijn geloof parkeerde buiten het Witte Huis.

De wortels van de expliciete vereenzelviging van christenen met de Republikeinse partij liggen in de jaren 1920. Orthodoxe protestanten raakten teleurgesteld in de cultuur en in de politiek. Uit die tijd stamt de organisatorische tweedeling in het protestantisme in een behoudend en een vooruitstrevend deel, verdeeld door aanvaarding of verwerping van de wetenschap en moderne cultuur, die dwars door de kerkgenootschappen liep. Behoudende christenen trokken zich uit de politiek terug, maar mobiliseerden wel hun achterban en bouwden solide onderwijsinstellingen en eigen organisaties op. Nieuwe schokken kregen ze te verduren in de jaren '60 en '70, vooral toen abortus in de Roe v. Wade uitspraak werd gelegaliseerd en het schoolgebed werd afgeschaft. Een activistisch Hooggerechtshof was verantwoordelijk voor deze beslissingen.

Die wending leek fundamenteler dan eerdere politieke tegenslagen en leidde tot een nieuwe reactie: deelname in plaats van mijding van de nationale politiek. Dankzij een hoog geboortecijfer was het contingent evangelicalen, die een derde van de volwassen bevolking van Amerika uitmaakten, een serieus blok geworden. Naast het steunverlening aan hun eigen volksvertegenwoordigers, werden ze zich vooral in presidentiële verkiezingen om andere rechters benoemd te krijgen. Organisaties als de *Moral Majority* en de *Christian Coalition* mobiliseerden deze troepen. Vele zuidelijke christenen lieten zich door Richard Nixon losweken van de Democratische Partij, al hielpen ze wel na de teleurstelling van Watergate de Democraat Jimmy Carter in 1976 aan een nipte verkiezingsoverwinning. Toen hij echter geen ommekeer maakte in de progressieve politiek van zijn voorgangers, raakten ze teleurgesteld en liepen samen met economische conservatieven over naar Ronald Reagan.

De Democratische Partij had inmiddels in een vernieuwingsproces eind jaren zestig haar oude garde aan de kant gezet en een nieuwe elite verwelkomd die weinig binding met een kerk had. In 1964 had Lyndon Johnson nog 63 procent van de evangelicale kiezers gewonnen, terwijl acht jaar later George McGovern slechts 20 procent van die groep aan zich bond. De Partij werd steeds meer het verzamelpunt van seculiere Amerikanen, die de vrije keus rondom abortus als hun kroonjuweel beschouwden. Abortus als symbool van individuele keuzevrijheid werd de splijtzwam in de politiek voor een periode van drie decennia en bracht voormalige opponenten, evangelicale christenen en behoudende katholieken, bij elkaar. De *prolife* lobby werd volwassen. Vooral rooms-katholieke politici kregen het zwaar te verduren: aan de ene kant van de kerkleiding die hen dreigde te bestraffen als ze *prochoice* posities innamen en aan de andere kant de Democratische Partij die hen zou laten vallen als ze het abortusstandpunt zouden nuanceren. Opeenvolgende presidentskandidaten, met uitzondering van baptist Bill Clinton, toonden weinig affiniteit met de gelovige Amerikaan.

De Democratische Partij herontdekt het geloof

In Amerika wordt religie beschouwd als een positieve aanwijzing voor de kwaliteit van iemands karakter. Dat werkte zeer goed voor de verkiezing van George W. Bush in 2000. Zijn levensverhaal sprak aan vanwege zijn bekering waardoor hij zijn drankprobleem weer onder controle kreeg. Ook al was de verkiezingsuitslag in 2004 omstreden, het feit dat 88 procent van de traditionele orthodox-

protestantse gelovigen (goed voor ongeveer 20 miljoen kiezers) voor Bush stemde naast 64 procent gematigden, toonde aan dat geloofsovertuiging niet tot andere factoren was te herleiden. Klasse, huidskleur en gender beïnvloeden politieke voorkeuren, maar religieuze praktijken doorkruisen die categorieën. Van de Amerikanen die minder dan \$15.000 per jaar verdienden, stemde 57 procent voor John Kerry in 2004, maar als leden van die groep wekelijks een kerkdienst, mis of synagoge bezochten gaven ze voor 55 procent de voorkeur aan George Bush. Godsdienstig gedrag is echter niet de dominante factor. Dat huidskleur invloed heeft komt het duidelijkst tot uiting in de stem van zwarte evangelicalen, die net zo loyaal aan de Democratische Partij zijn als hun blanke geloofsgenoten aan de Republikeinse, ook al zijn ze in ethische kwesties behoudend.

Het gegeven dat een kleine verschuiving in het electoraat een andere uitkomst op zou kunnen leveren, heeft vooral de Democratische Partij aan het denken gezet over haar houding tot de gelovige kiezer. Die houding paste ook in de traditie van de partij die de strijd om gelijke burgerrechten ook met geloofsargumenten had gesteund. Bill Clinton had die groep wel aangesproken, maar dat was zijn persoonlijke verdienste, die niet in beleid werd omgezet. Pas in de laatste jaren investeren Democraten in het leggen van contacten met religieuze groeperingen. Niet alleen omdat kerken hechte gemeenschappen zijn gebleven terwijl andere instellingen, zoals wijken en vakbonden aan kracht verliezen, maar ook om de discussie over de geëigende plaats van godsdienst in het publieke domein weer te openen. Zij richten zich niet op de uiterst behoudende groepen, maar op gematigde gelovigen.

Dezelfde omslag is in de media waarneembaar. Lange tijd hadden de media godsdienstige onderwerpen verwaarloosd, maar nu halen ze die achterstand snel in. Vijftien jaar geleden had de *New York Times* maar één verslaggever die over godsdienst schreef, nu zijn het er minstens zes. Opiniepeilingen van Gallup en de *New York Times* tonen aan dat een groot deel van de Amerikanen het er over eens is dat godsdienst door de gerechtshoven te veel uit het publieke domein is verdreven.

Wel of geen polarisatie?

Polarisatie in de Amerikaanse politiek valt niet te ontkennen en is niet te vermijden. Een tweepartijstelsel roept die op. Daar ligt ook de bron van polarisatie. Levensbeschouwelijke tegenstellingen kunnen de spanning vergroten, maar zijn niet de diepste oorzaak. Na een periode van sterke identificatie van christelijke groepen met één partij, wijzen de tekenen erop dat deze polarisatie over haar hoogtepunt heen is. De schatting dat beide polen van het politieke spectrum uit elk 25 procent bestaan, betekent dat middengroepen nog steeds de meerderheid bezitten. Een versterkend matigend effect op religieuze mobilisatie is de breedgedragen overtuiging dat er afstand moet blijven tussen geloof en politiek en dat kerken geen stemadviezen behoren te geven. Zodra één van de partijen die ongeschreven grenzen passeert, wordt die publiekelijk gecorrigeerd. Politieke partijen lopen het risico om te opportunistisch hun politieke standpunten te rechtvaardigen met gelovige retoriek in plaats van serieus met hun achterbannen in gesprek te gaan. Bovendien koesteren ook vele gelovigen een diepgeworteld wantrouwen tegen een te sterke overheid.

In de afgelopen twintig jaar heeft de mobilisatie van gelovigen bijgedragen aan de verscherping van politieke tegenstellingen in Amerika. Maar groepen als de *Christian Coalition* hebben niet meer het elan van vroeger. Binnen de Democratische Partij ontstaat langzaam een sfeer waarin zich ook meer behoudende christenen thuis zouden kunnen voelen. Prolife Democraten, zoals senator Bob Casey Jr. van Pennsylvanië, krijgen iets meer speelruimte en Progressieve evangelicalen, terwijl nieuwe evangelicale leiders zoals auteurs Rick Warren en Jim Wallis erin slagen de aandacht in hun eigen achterban voor ethische zaken te verbreden naar het milieu, AIDS en armoede, zaken die hoger op de agenda van de Democraten dan van de Republikeinen staan. Een nieuwe balans lijkt in de maak.

Politieke analisten zien 2004 als de piek in religieuze steun voor de Republikeinen. Hoger kan het percentage ook niet worden. De gedoodverfde kandidaten van de presidentsverkiezingen in 2008 sturen aan op vermindering van de tegenstellingen tussen religieuze vleugels. Democraat Barack Obama doet niet geheimzinnig over zijn christelijke inspiratiebron en Republikein John McCain is niet een typische wedergeboren christen. Zijn *Faith of my fathers* toont een onlosmakelijk geheel van zijn

liefde voor Amerika, de christelijke traditie en loyaliteit tegenover zijn strijdmakkers, maar geen sterke uitsluitende standpunten.

Dus de hoogtijdagen van de religieus gemotiveerde polarisatie lijken voorbij. Nieuwe wendingen zijn natuurlijk niet uitgesloten. Een deel van de Democratische achterban is helemaal niet blij met de recente opening naar het midden en ethische bezwaren blijven krachtige drijfveren. Als Mike Huckabee gelijk heeft met zijn opmerking dat er geen 'common ground' is, is polarisatie de enige uitkomst. Maar als politieke partijen serieus op zoek gaan om het vertrouwen in elkaar te herstellen, zullen er begaanbare bruggen geslagen kunnen worden. Dat werkt alleen als beide partijen dat willen.

Literatuur:

Michelle Goldberg, *Uw koninkrijk kome. De opkomst van het christelijk nationalisme in de VS* (Kampen: Ten Have, 2007). Mike Huckabee, *Character makes a difference. Where I'm from, where I've been, what I believe* (Nashville: B&H Publishing Group, 2007); D. Michael Lindsay, *Faith in the halls of power. How Evangelicals joined the American elite* (New York: Oxford University Press, 2007); Pietro S. Nivola en David W. Brady, red., *Red and blue nation? Consequences and correction of America's polarized politics* (Washington DC: Brookings Institution Press, 2008); Mark Noll en Luke Harlow, red., *Religion and American politics from the colonial period to the present* (New York: Oxford University Press, 2007); Amy Sullivan, *The party faithful. How and why Democrats are closing the God gap* (New York: Scribner, 2008); Garry Wills, *Head and heart. American christianities.* (New York: Penguin Press, 2007).